

تاریخ اجتماعی شیعه

سیری در مؤلفه‌های سبک زندگی اهل بیت علیهم‌السلام و شیعیان

سید محمد مهدی موسوی نیا

زیر نظر دکتر محسن الویری

تاریخ اجتماعی شیعه

سیری در مؤلفه‌های سبک زندگی اهل بیت (ع) و شیعیان

- نویسنده: سیدمحمد مهدی موسوی نیا • زیر نظر دکتر محسن الویری
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۸ • شمارگان: ۵۰۰ • بها: ۸۴۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفاییه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵ / ۳۷۷۴۲۱۵۴، فکس: ۳۷۷۴۴۴۲۶

❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۱۷۸

❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • ویراستار: زهرا صفری
- اصلاحات حروف نگاری: مهدیه قرباندوست و زهرا امیدی • صفحه‌آرایی: سکیته ملازاده و احمد مؤتمنی
- نمونه‌خوانی: سیدعلی اصغر هاشمی‌نسب • بازخوانی نهایی متن: ریحانه حاجی‌صادقیان • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش
- مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: فریدالدین ملائی
- اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

سخنی با خواننده.....	۲۵
مقدمه.....	۲۹

کلیات

مقدمه.....	۳۹
شیعه.....	۳۹
چگونگی پیدایی شیعه.....	۴۰
اصول اعتقادی شیعیان.....	۴۳
مبدأشناسی.....	۴۳
فرجام‌شناسی.....	۴۴
رهبرشناسی.....	۴۶
بررسی کلی اوضاع سیاسی - اجتماعی شیعیان، از ابتدا تا قرن سوم.....	۴۹
شیعه در عصر خلفای سه‌گانه.....	۴۹
شیعه در عصر اموی.....	۵۱
شیعه در عصر بنی‌عباس.....	۵۵

بخش اول

حوزه کنش‌های شخصی شیعیان

۶۲مطلع
۶۳فصل اول: خوراک شیعیان
۶۳مقدمه
۶۴بررسی وضعیت تغذیه در عصر جاهلیت و صدر اسلام
۶۶قرآن و مسئله تغذیه
۶۶۱. التفات دادن به رابطه غذا و توحیدشناسی
۶۷۲. خوردن به شرط اعتدال
۶۸۳. حلیت گوشت تذکیه شده، حرمت گوشت مردار، خوک و میتة
۶۹کشاورزی و دامداری در میان شیعیان
۷۵محصولات عمده کشاورزی شیعیان
۷۶شیوه‌های آبیاری
۷۶آداب زراعت و باغداری شیعیان
۷۷۱. رضا به مقدرات الهی
۷۷۲. قرائت قرآن و دعا هنگام کشت و زرع
۷۸۳. روشی برای بهتر شدن کیفیت محصول خرما
۷۸۴. کراهت بریدن درخت میوه‌دار
۷۹۵. لزوم برداشت روزانه
۷۹۶. کنار گذاشتن سهمی برای نگهبانان
۸۰۷. اعتدال در بخشش
۸۰۸. کمک به فقیران دیگر ادیان

فهرست مطالب

۸۱	۹. دیوارنکشیدن دورِ باغ.....
۸۲	وضعیت دام‌داری شیعیان.....
۸۴	آداب صرف غذا در فرهنگ شیعه.....
۸۵	۱. دست‌شستن، قبل و بعد از غذا.....
۸۵	۲. خشک‌نکردن دست‌ها پیش از غذا.....
۸۵	۳. خشک‌کردن دست‌ها بعد از غذا.....
۸۶	۴. ذکر نام خداوند در آغاز و پایان طعام.....
۸۶	۵. خوردن غذای بیرون از سفره.....
۸۷	۶. صبرکردن تا خنک‌شدن غذا.....
۸۷	۷. خلال‌کردن پس از غذاخوردن.....
۸۷	۸. ممنوعیت نشستن بر سفرهٔ شراب.....
۸۸	۹. کراهت آب‌نوشیدن از محلّ تَرک خوردگی ظروف.....
۸۸	۱۰. یادکردن از امام حسین <small>علیه السلام</small> پس از نوشیدن آب.....
۸۹	۱۱. برخی از دیگر آداب.....
۹۰	سنّت ولیمه و آداب مهمانی در فرهنگ شیعه.....
۹۲	نگاهی به آداب سنّت عقیقه.....
۹۴	آداب مهمانی‌رفتن.....
۹۵	آداب پذیرایی از مهمانان.....
۹۷	غذاهای مصرفی شیعیان.....
۹۷	۱. غلات و حبوب.....
۹۸	۲. انواع گوشت.....
۹۹	۳. فرآورده‌های لبنی.....
۱۰۰	۴. انواع میوه و سبزی.....

تاریخ اجتماعی شیعه

- ۱۰۰..... ۵. خورش‌ها، چاشنی‌ها و غذاهای ترکیبی
- ۱۰۴..... وعده‌های غذایی شیعیان
- ۱۰۵..... وعده‌های غذایی اصلی
- ۱۰۵..... ۱. صبحانه (چاشت)
- ۱۰۵..... ۲. شام
- ۱۰۶..... ۳. سَحری
- ۱۰۷..... ۴. افطار
- ۱۰۷..... میان‌وعده‌ها (غذاهای جانبی) در فرهنگ شیعه
- ۱۰۹..... غذاهای مبارک در فرهنگ شیعه
- ۱۰۹..... ۱. نان
- ۱۱۰..... ۲. غذای از سفره افتاده
- ۱۱۰..... ۳. اطعام عروسی
- ۱۱۰..... ۴. پنج میوه بهشتی
- ۱۱۱..... ۵. آب زمزم
- ۱۱۱..... ۶. آب ناودان کعبه
- ۱۱۱..... ۷. آب فرات
- ۱۱۲..... ۸. تربت امام حسین علیه السلام
- ۱۱۲..... غذاهای نکوهیده در فرهنگ شیعه
- ۱۱۳..... ۱. ولیمه اختصاصی ثروتمندان
- ۱۱۳..... ۲. غذای داغ
- ۱۱۴..... ۳. پاک کردن استخوان
- ۱۱۴..... ۴. تگرگ
- ۱۱۴..... ۵. آب‌های گوگردی

فهرست مطالب

۱۱۴	محدودیت غذاها، ظروف و ملاک‌های مربوط به آن
۱۱۵	قوانین و ملاک‌های کلی در شناخت اغذیه ممنوع
۱۱۹	حرمت شراب در فرهنگ شیعه
۱۲۰	شیوه تهیه شراب و سرکه
۱۲۱	تهیه شراب (نوشیدنی) حلال
۱۲۱	انواع ظروف غذایی و آداب آن
۱۲۳	فصل دوم: پوشاک شیعیان
۱۲۳	مقدمه
۱۲۵	پوشش مسلمانان در عصر جاهلی و صدر اسلام
۱۲۸	قرآن و مسئله پوشش
۱۳۱	اصول و آداب پوشش در میان شیعیان
۱۳۱	۱. آیات قرآن؛ ملاک کیفیت پوشش
۱۳۲	۲. اصل حلیت لباس
۱۳۲	۳. اصل توجه به «لباس مردم زمانه»
۱۳۳	۴. اصل پاکیزگی، آراستگی و زیبایی
۱۳۴	۵. آراستگی در عین اعتدال
۱۳۵	۶. اصل ابراز نعمت
۱۳۵	۷. اصل لزوم استفاده از لباس کهنه
۱۳۶	۸. ادب کوتاه‌کردن بلندی لباس
۱۳۷	۹. ادب دعاخواندن هنگام پوشیدن جامه نو
۱۳۷	آشنایی با انواع پوشاک رایج در میان شیعیان
۱۳۹	آداب و عقاید در باب عمامه‌گذاری
۱۴۳	شلوار و آداب پوشیدن آن

تاریخ اجتماعی شیعه

- ۱۴۶.....انواع پوشش‌های پا و آداب کفش پوشیدن
- ۱۴۷.....آداب و عقاید در پوشیدن کفش
- ۱۴۸.....لباس‌های نقش و نگاردار
- ۱۴۸.....لباس‌های رنگی
- ۱۴۹.....جنس و رنگ لباس‌ها
- ۱۵۱.....پوشش زنان
- ۱۵۳.....محدودیت‌های پوششی در فرهنگ شیعیان
- ۱۵۳.....۱. لباس شهرت
- ۱۵۴.....۲. لباس سیاه
- ۱۵۴.....۳. لباس قرمز
- ۱۵۴.....۴. لباس ابریشم
- ۱۵۵.....۵. منع پوشش عبا در مصیبت
- ۱۵۵.....۶. لباس نماز و محدودیت‌های آن
- ۱۵۶.....پوشش‌های ممدوح در فرهنگ شیعیان
- ۱۵۶.....۱. لباس سفید
- ۱۵۷.....۲. لباس‌های پنبه‌ای
- ۱۵۷.....۳. لباس کتان
- ۱۵۷.....۴. ترسیمی از پوشش ساده یک مرد شیعی
- ۱۵۸.....فصل سوم: آرایش و زینت
- ۱۵۸.....مقدمه؛ پیشینه آرایش و زینت در جهان
- ۱۶۱.....آرایش و زینت در صدر اسلام
- ۱۶۶.....زینت و آرایش در میان شیعیان
- ۱۶۷.....آرایش و زینت‌های همگانی

فهرست مطالب

۱. خوش لباسی ۱۶۷
۲. لباس‌های پاکیزه، رنگارنگ و نقش‌دار ۱۷۰
۳. پُخوردادن لباس‌ها ۱۷۰
۴. کفش مناسب ۱۷۱
۵. رنگ‌کردن موها و دست (خضاب) ۱۷۱
۶. دفع موهای زائد بدن ۱۷۳
۷. طلاکاری دندان ۱۷۴
۸. مسواک‌زدن ۱۷۴
۹. سرمه‌کشیدن ۱۷۴
۱۰. حمام‌رفتن ۱۷۵
۱۱. استفاده از انواع مُشک و عطر ۱۷۵
۱۲. استفاده از روغن‌های آرایشی ۱۷۷
- آداب و سبک زینت مردان ۱۷۸
۱. بلندکردن مو، فرق بازکردن و گیسو گذاشتن ۱۷۹
۲. اصلاح موی سر ۱۷۹
۳. رسیدگی به موی صورت ۱۸۰
۴. شانه‌زدن ۱۸۱
۵. چیدن و کندن موی سپید ۱۸۱
۶. عدم تشبُه به یهود و مجوس ۱۸۲
۷. انگشتر به دست کردن ۱۸۲
- آداب و سبک زینت و آرایش زنان ۱۸۳
۱. لباس‌های حریر و مخمل ۱۸۳
۲. مصنوعات طلا و نقره ۱۸۴

تاریخ اجتماعی شیعه

۱۸۴	۳. تزئین و بافتن مو
۱۸۵	۴. بلندکردن ناخن
۱۸۵	ابزارهای زینت زنان
۱۸۷	آرایش و زینت کودکان
۱۸۸	زینت‌های خانه و ابزار
۱۹۱	فصل چهارم: بهداشت و سلامت
۱۹۱	مقدمه
۱۹۲	وضعیت بهداشت مناطق هم‌جوار حجاز، پیش از اسلام
۱۹۳	وضعیت بهداشت اعراب در عصر جاهلی و صدر اسلام
۱۹۵	اسلام و توجه به بهداشت و سلامت
۱۹۸	نقش شیعیان در توسعه بهداشت و سلامت
۲۰۰	بهداشت فردی - عمومی
۲۰۴	بهداشت تغذیه
۲۰۶	بهداشت روانی
۲۰۹	شیوه‌های پیش‌گیری و درمان بیماری‌های جسمی
۲۱۱	۱. توصیه‌های گیاه‌درمانی
۲۱۴	۲. توصیه‌های میوه‌درمانی
۲۱۷	۳. دیگر شیوه‌های درمانی شیعیان
۲۲۰	۴. ذکر و دعادرمانی در فرهنگ شیعیان
۲۲۱	بیماری‌های شایع و نسخه‌های درمانی
۲۲۵	مقابله با باورهای غلط طبی
۲۲۷	توصیه‌هایی دربارهٔ دیگر عوامل بیماری‌زا
۲۳۰	فصل پنجم: مسکن

فهرست مطالب

۲۳۰	مقدمه
۲۳۱	عقاید، آداب و فرهنگ شیعیان در موضوع مسکن
۲۳۳	کیفیت و اجزای مسکن
۲۳۴	مواد اولیه ساختمان
۲۳۶	معماری فضای درونی مسکن
۲۳۶	۱. اتاق و مهمان‌خانه
۲۳۷	۲. دهلیز
۲۳۸	۳. تزیین دیوار
۲۳۸	۴. پستوخانه
۲۳۸	۵. نورگیر
۲۳۹	۶. مُصَلّا
۲۴۰	۷. طبقه بالا و سرداب
۲۴۰	۸. مطبخ
۲۴۱	جزئیات بیشترِ تزیینات درونی
۲۴۳	معماری فضای بیرونی مسکن
۲۴۶	نکاتی درباره حمام و مستراح
۲۴۸	فصل ششم: برنامه تفریح و اوقات فراغت شیعیان
۲۴۸	معنا و ضرورت اوقات فراغت
۲۵۰	پیشینه تفریح و اوقات فراغت
۲۵۳	فرهنگ تفریح و فراغت در اسلام
۲۵۶	فرهنگ تفریح و فراغت از دید شیعیان
۲۵۷	ارائه ابعاد نظری درباره تفریح و فراغت
۲۵۹	ابعاد عملی فرهنگ تفریح شیعیان

تاریخ اجتماعی شیعه

- الف) تفریح‌های سودمند و ممدوح ۲۶۰
۱. سوارکاری ۲۶۰
 ۲. تیراندازی ۲۶۰
 ۳. شنا، آب‌تنی، آب‌درمانی و دیگر تفریح‌های آبی ۲۶۲
 ۴. مسافرت ۲۶۳
 ۵. ریسندگی زنان ۲۶۴
 ۶. انس با همسر ۲۶۵
 ۷. خدمت به خانواده و شادکردن آن‌ها ۲۶۶
 ۸. شرکت در جمع مؤمنان و شوخی با دوستان ۲۶۷
 ۹. برگزاری مسابقه تیراندازی، سوارکاری و شمشیربازی ۲۶۹
 ۱۰. رعایت اعتدال در بهره‌مندی از لذایذ حلال ۲۷۱
- ب) تفریح‌های عادی ۲۷۳
۱. سنگ‌بازی (مداحی) ۲۷۳
 ۲. نگه‌داری و تربیت حیوانات ۲۷۴
 ۳. قایق‌سواری ۲۷۴
 ۴. برگزاری مسابقه کشتی، دو و ۲۷۵
- ج) تفریح‌های ناپسند (مذموم) ۲۷۶
۱. شکار تفریحی ۲۷۶
 ۲. کبوتربازی ۲۷۶
 ۳. جنگ‌اندازی میان حیوانات ۲۷۷
 ۴. بازی با شطرنج، نرد، طاس و دیگر آلات قمار ۲۷۸
 ۵. شرط‌بندی ۲۸۰
 ۶. اشتغال به زنان آوازه‌خوان ۲۸۰

فهرست مطالب

۷. تفریح با آلات لهو و موسیقی ۲۸۳
۸. مصرف مسکرات ۲۸۴
۹. چوگان، انگشتر بازی و دیگر امور لهوی ۲۸۴

بخش دوم

حوزه کنش‌های شیعیان در تعامل با مردم و محیط زیست

- مطلع بخش دوم ۲۸۸
- فصل هفتم: آداب و اصول معاشرت شیعیان ۲۸۹
- مقدمه ۲۸۹
- آداب و اصول کلی در معاشرت‌های عمومی ۲۹۱
۱. حد و اندازه (حداقلی) معاشرت عمومی ۲۹۲
۲. لزوم محبت به مردم و آگاه کردن برادر دینی از میل قلبی خود به او ۲۹۳
۳. آراستگی ظاهر ۲۹۴
۴. سلام کردن و آداب و عقاید مربوط به آن ۲۹۴
- عقاید شیعه درباره سلام کردن ۲۹۵
- آداب سلام کردن ۲۹۵
۱. دست دادن (مُصافحه)، بوسیدن (مُعانقه) و احوال‌پرسی ۲۹۶
۲. سؤال کردن از نام و نَسَب ۲۹۷
۳. پاسخ به عطسه ۲۹۸
۴. آداب نشستن و تکیه دادن ۲۹۹
۵. آداب سواره‌گشتن میان مردم ۳۰۰
۶. آداب نگاه کردن ۳۰۱
۷. آداب صدازدن ۳۰۲

۸. در گوشه صحبت نکردن در جمع ۳۰۲
۹. قطع نکردن کلام ۳۰۲
۱۰. همراهی مسیر با مهمان ۳۰۲
۱۱. امانت‌داری در مجالس ۳۰۳
۱۲. شوخی با اطرافیان ۳۰۳
۱۳. چشم‌پوشی از اشتباه‌های دیگران ۳۰۴
۱۴. کراهت رد احترام ۳۰۴
۱۵. نامه‌نویستن به یکدیگر ۳۰۴
۱۶. تفتیش نکردن زندگی دیگران ۳۰۵
۱۷. امر به معروف و نهی از منکر ۳۰۵
- آداب و اصول معاشرت‌های ویژه در میان شیعیان ۳۰۷
۱. معاشرت با والدین ۳۰۷
۲. معاشرت با آرحام ۳۰۸
۳. احترام به سال‌خوردگان ۳۰۹
۴. احترام به کریمان ۳۰۹
۵. احترام به مهمان ۳۱۰
۶. معاشرت با همسایگان ۳۱۰
- جایگاه همسایه در فرهنگ شیعه ۳۱۱
- حدّ همسایگی ۳۱۱
- ملاک خوش‌همسایگی ۳۱۱
- ملاک بدترین همسایگان ۳۱۲
۷. آداب عیادت از بیمار ۳۱۲
۸. آداب ویژه سفر ۳۱۳

۳۱۷	۹. انتخاب دوست و آداب آن در فرهنگ شیعه.....
۳۱۷	روش‌های آزمایش دوست.....
۳۱۸	توصیه‌هایی دربارهٔ مراوده با دوست.....
۳۱۸	ملاک‌های شناخت معاشرت‌های ممدوح و مذموم.....
۳۱۹	ملاک معاشرت‌های ممدوح.....
۳۱۹	ملاک معاشرت‌های مذموم.....
۳۲۱	نشانه‌های دیگری از حُسن معاشرت در فرهنگ شیعیان.....
۳۲۲	تحلیلی بر معاشرت شیعیان و تلاش مؤثر ائمه <small>علیهم‌السلام</small> در شکل‌گیری روابط مشفقانه.....
۳۲۵	فصل هشتم: آداب و اصول شیعیان در تعامل با اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۲۵	مقدمه.....
۳۲۷	علل و کیفیت رابطهٔ شیعیان با اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۳۰	ارتباط حضوری و بی‌واسطه.....
۳۳۰	ارتباط غیر حضوری و با واسطه.....
۳۳۱	آداب تعامل و شیوه‌های اظهار ارادت شیعیان به اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۳۲	۱. رعایت آداب خاص در تعامل با اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۳۳	۲. اظهار محبت به اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۳۷	۳. اظهار تبرّی از دشمنان اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۴۰	۴. زیارت قبور اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> و مکان‌های مقدس.....
۳۴۵	۵. توسل و تبرک به اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۴۹	۶. پذیرش ولایت (رهبری) سیاسی - عقیدتی اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۵۳	فصل نهم: آداب و اصول شیعیان در تعامل با دیگر مذاهب و ادیان.....
۳۵۳	مقدمه.....
۳۵۶	اصول تعامل شیعیان با پیروان مذاهب و ادیان دیگر.....

تاریخ اجتماعی شیعه

۱. جواز مسافرت و رفاقت با کافر ذمی ۳۵۷
۲. لزوم دفاع حاکم اسلامی از جان و مال اهل ذمه ۳۵۷
۳. عدم جواز ذلت مؤمن در برابر کفار ۳۵۸
۴. کیفیت سلام ۳۵۸
۵. کیفیت مصافحه ۳۵۹
۶. نوشتن نامه به کفار ۳۶۰
۷. مراجعه به اطبا و حجامت‌کننده ذمی ۳۶۰
۸. نکاح مشروط با کفار ذمی ۳۶۱
۹. تفاوت دیه مسلمان و غیرمسلمان ۳۶۱
۱۰. مشارکت در معاملات و زراعت ۳۶۲
۱۱. استخدام کفار ذمی ۳۶۲
۱۲. استفاده از حیوانات شکاری اهل ذمه ۳۶۳
۱۳. استفاده نکردن از ذبیحه اهل ذمه ۳۶۳
۱۴. کراهت هم‌غذاشدن با اهل کتاب ۳۶۳
۱۵. دایگی کفار بر نوزادان شیعه ۳۶۴
۱۶. پذیرش مشروط شهادت کفار ۳۶۴
۱۷. ارت بردن از کفار ۳۶۵
۱۸. نهی هرگونه تشبیه به ظواهر کفار ۳۶۵
۱۹. دفاع از عقاید شیعی در برابر ادیان و مذاهب دیگر ۳۶۶
۲۰. تقیه ۳۶۷
- نگرشی دیگر به وضعیت مرادوات اجتماعی شیعیان ۳۶۸
- فصل دهم: آداب، اصول و فرهنگ شیعیان در تعامل با محیط زیست ۳۷۲
- مقدمه ۳۷۲

۳۷۳	آداب و فرهنگ تعامل با حیوانات اهلی و خانگی
۳۷۴	۱. آداب عمومی در نگاه‌داری چارپایان
۳۷۵	۲. آداب و عقاید در نگاه‌داری شتر
۳۷۷	۳. آداب و عقاید در نگاه‌داری گوسفند و گاو
۳۷۸	۴. نکاتی دیگر در باب تعامل، خریداری و تلقیح چارپایان اهلی
۳۷۹	۵. ابزارمربوط به چارپایان
۳۷۹	۶. آداب و عقاید در نگاه‌داری پرندگان خانگی
۳۸۳	۷. آداب و عقاید در نگاه‌داری انواع سگ
۳۸۴	۸. نام‌گذاری حیوانات
۳۸۶	۹. مصادیقی از رفتار رهبران شیعه در تعامل با حیوانات
۳۸۸	آداب و فرهنگ شکار، صیادی و ذبح حیوانات
۳۸۹	۱. آداب شکار با حیوانات آموزش‌دیده (تعلیمی)
۳۹۰	۲. آداب شکار با ابزار خاص
۳۹۱	۳. رعایت آداب خاص در شکار پرندگان
۳۹۲	۴. آداب خاص صید ماهی
۳۹۳	۵. آداب ذبح حیوانات
۳۹۵	۶. ذبح حیوانات به دست زنان و کودکان
۳۹۵	۷. ایام ناپسند ذبح حیوان
۳۹۵	حیوانات ممدوح و مذموم در فرهنگ شیعیان
۳۹۸	گفتار تکمیلی دربارهٔ تعامل شیعیان با محیط زیست و آداب خاص محدودهٔ حرم
۴۰۰	تعامل شیعیان با محیط زیست در محدودهٔ حرم مکه و مدینه
۴۰۴	فصل یازدهم: نظام کار و معیشت شیعیان
۴۰۴	مقدمه

تاریخ اجتماعی شیعه

- ۴۰۵..... اهمیت کسب و کار در قرآن و سیره پیامبر خدا ﷺ
- ۴۰۸..... ترویج فرهنگ کار و معیشت در میان شیعیان
- ۴۰۸..... ۱. اصلاح معنای زهد
- ۴۰۹..... ۲. تبیین موضوع استعانت از دنیا و مثبت‌انگاری به تلاش دنیوی
- ۴۱۰..... ۳. مبارزه با سستی و تنبلی
- ۴۱۱..... ۴. تبیین سیره انبیا و اولیا در موضوع کار
- ۴۱۴..... ۵. جلوه‌هایی از فرهنگ کار در سیره امامان شیعه علیهم‌السلام
- ۴۱۶..... تقدیر معیشت و نظریات اقتصادی شیعیان
- ۴۱۹..... آداب کار و کارگری در فرهنگ شیعیان
- ۴۲۰..... ۱. آداب کار
- ۴۲۰..... ۲. آداب کارگری
- ۴۲۱..... آداب معامله و تجارت و بازار شیعیان و موضوعات مرتبط
- ۴۲۳..... ۱. آداب سودگرفتن در فروش کالا
- ۴۲۵..... ۲. آداب تعامل طلب‌کار و بدهکار
- ۴۲۶..... ۳. آداب بازار اسلامی و چگونگی نظارت و کنترل آن
- ۴۳۲..... ۴. انواع معاملات تجاری شیعیان
- ۴۳۴..... ۵. معاملات و مشاغل مذموم نزد شیعیان
- ۴۳۵..... وضعیت سکه، اسناد تجاری و تحولات مربوط به آن
- ۴۳۸..... محصولات و کالاهای رایج
- ۴۴۲..... نظام تولید و مصرف
- ۴۴۳..... مشاغل و حرفه‌های رایج در میان شیعیان
- ۴۴۹..... ارائه جدول‌های تفکیکی در حوزه مشاغل رایج شیعیان
- ۴۵۶..... اهتمام هم‌زمان شیعیان به اشتغال و علم‌آموزی

۴۵۸..... حضور شیعیان در مناصب حکومتی

بخش سوم

اندیشه و کنش شیعیان در تعامل با حوزه دین و معنویات

۴۶۴..... مطلع بخش سوم

۴۶۵..... فصل دوازدهم: باورهای مذهبی و مناسک عبادی شیعیان

۴۶۵..... مقدمه

۴۶۶..... وصی شناسی؛ شاخص ترین شناسه شیعیان

۴۷۱..... امام موعود شیعیان و باورهای عصر غیبت

۴۷۸..... برخی پی آمدهای آشکار اعتقاد به ظهور منجی

۴۸۱..... بررسی باورهای شاخص شیعیان در حوزه ماورا

۴۸۲..... ۱. علم غیب

۴۸۵..... ۲. عالم قبر (برزخ) و مسائل پیش روی انسان

۴۸۶..... ۳. لحظات مرگ، دفن و وحشت قبر

۴۹۰..... ۴. سؤال قبر و حضور نکیر و منکر

۴۹۱..... ۵. عذاب قبر، کیفیت و درجات آن

۴۹۴..... ۶. وضعیت ارواح مؤمنان و کافران

۴۹۵..... ۷. احوال بهشت و بهشتیان

۴۹۷..... ۸. احوال دوزخ و دوزخیان

۵۰۰..... ۹. سرنوشت کودکان و عقب ماندگان ذهنی پس از مرگ

۵۰۱..... ۱۰. اسامی و اوصاف فرشتگان در منظر شیعیان

۵۰۷..... بررسی ارکان عبادی در باور شیعیان

۵۰۹..... نماز

تاریخ اجتماعی شیعه

۵۱۱	آداب و شرایط نماز.....
۵۱۶	انواع نماز.....
۵۱۹	حضور ملموس فریضة نماز در صحنه تاریخ اجتماعی شیعیان.....
۵۲۱	نمونه‌های عینی از نماز و نمازگزار نمونه.....
۵۲۳	زکات.....
۵۲۴	اهمیت زکات از منظر شیعیان.....
۵۲۵	آداب جمع‌آوری زکات.....
۵۲۸	روزه.....
۵۲۹	کلیاتی از آداب و رفتارهای شیعیان در روزه‌داری.....
۵۳۱	حج.....
۵۳۳	آثار و فضایل حج.....
۵۳۴	مجازات‌های ترک‌کنندگان حج.....
۵۳۵	ارائه تعلیل و تحلیل در موضوع مناسک حج.....
۵۳۶	- علت دست‌کشیدن به حجرالاسود.....
۵۳۶	- علت قرارگرفتن حجرالاسود در موضع خاص.....
۵۳۶	- علت بوسیدن حجرالاسود.....
۵۳۷	- علت بیرون‌شدن حجرالاسود از بهشت.....
۵۳۷	- علت سعی بین دو کوه صفا و مروه.....
۵۳۸	مروری بر فروع عبادی در میان شیعیان.....

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۵۴۳	گفتار نخست؛ راه طی‌شده، پاسخ به سؤال‌های اساسی و نتایج پژوهش.....
۵۵۱	گفتار دوم: دغدغه‌ها.....

فهرست مطالب

۵۵۴	گفتار سوم: ضرورت تداوم راه پیش‌رو
۵۵۷	کتاب‌نامه
۵۵۷	منابع فارسی
۵۶۲	منابع عربی
۵۷۶	مقاله‌ها و سایت‌ها

سخنی با خواننده

«وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً
لِّلْمُتَّقِينَ»^۱

نمونه‌های به یادگار مانده از پیشینیان، اگر به دیده ژرف نگریسته شود، همسان نشانه‌های روشنگر و پندهای ویژه پروا‌پیشگان در شمار فرستاده‌هایی از سوی آفریدگار قرار می‌گیرند. آنان که پیش از ما می‌زیستند، تنها زمامداران نبودند، بل، لایه‌ها و رده‌هایی گوناگون از مردمان را در بین آن‌ها می‌توان یافت. پس، اگر بناست تاریخ در جایگاه آموزگار نشیند، سزاست درس‌های آن را تنها در زندگی زمامداران نجست، بل برای درس‌آموزی باید از کاخ پادشاهان برون آمد و پای در کوچه و بازار نهاد. اگر این برداشت از سخن وحی در آیه ۳۴ سوره نور، بهره‌ای از درستی داشته باشد، می‌توان آن را دریچه‌ای به سوی آنچه امروزه تاریخ اجتماعی نامیده می‌شود، شمرد. این حوزه مطالعاتی نوپدید، گسترشی بالنده در دهه‌های اخیر در جهان و در سال‌های اخیر در ایران داشته است و اکنون باید پیشانی شکر به آستان الهی سایید که ارمغانی نو در این زمینه به خانواده بزرگ تاریخ کشور، پیش‌کش می‌شود.

۱. نور، آیه ۳۴.

انگیزه نگارش این کتاب در درس «تاریخ اجتماعی شیعیان» در دوره سطح سه تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام در مؤسسه آموزش عالی امام رضا علیه‌السلام (وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی) در ذهن نویسنده محترم شکل گرفت و در فضای دروس دوره کارشناسی ارشد رشته تاریخ اسلام دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام قوام یافت و در سال ۱۳۹۲ با عنوان «تاریخ اجتماعی شیعه در الکافی» به انجام رسید.

این کتاب به جای آن که یک کتاب راهنما در قالب گزاره‌های هنجاری برای زیست دین‌دارانه در زمان حاضر باشد، گزارشی است در قالب گزاره‌های اخباری از زندگی دین‌داران در زمان گذشته.

در همین جا سزااست بدین نکته نیز اشارتی رود که از جمله ویژگی‌های مثبت این اثر، بهره تاریخی از تعداد بسیار زیادی حدیث است. وقتی «حدیث» به مثابه یک گزاره تاریخی مورد استناد تاریخ‌پژوه قرار می‌گیرد، آنچه اهمیت می‌یابد ارزش و میزان واقع‌نمایی آن و آینه واقعیات‌شدن آن است که با صحت صدور و نوع دلالت - که دغدغه اصلی حدیث‌پژوهان است - است تفاوت دارد، هرچند هم‌پوشانی‌هایی نیز با آن دارد. از نظر تاریخ‌پژوه، حتی یک حدیث صددرصد جعلی که هیچ اعتبار حدیث‌شناختی و در نتیجه فقهی ندارد، می‌تواند دربردارنده آگاهی‌های سودمند تاریخی باشد؛ برای مثال اگر برخلاف مسلمات دینی، حدیثی در جواز استفاده از پوست سمور در لباس نمازگزار وجود داشته باشد، این حدیث از نگاه یک حدیث‌شناس نه به‌راستی از معصوم علیه‌السلام صادر شده است و نه مدلول آن شایسته اعتناست، ولی همین حدیث از نظر تاریخ‌پژوه، چندین دلالت تاریخی قابل اعتماد دارد؛ از جمله این‌که: در زمان جعل این حدیث، صنعت دباغی پوست سمور، وجود داشته است و نیز در محیط‌های زندگی

مسلمانان دسترسی به سمور و یا پوست آن وجود داشته است و نیز افرادی بوده‌اند که برای جواز استفاده از پوست سمور، انگیزه جعل حدیث داشته‌اند و یا جاعلان حدیث حتی برخلاف مسلمات دینی از سر غفلت یا جسارت، حدیث جعل می‌کرده‌اند. این‌گونه دلالت‌های احادیث وقتی از منظر زیست اجتماعی مورد توجه قرار گیرد، بسیار گسترده و فراوان است. بنابراین، نقد تاریخ اجتماعی برگرفته از احادیث، براساس معیارهای حدیث‌شناسی مانند جواز استفاده یا عدم استفاده از خبر واحد و یا ایهام در مؤلف واقعی یک کتاب مثلاً روضه کافی در واقع نقد یافته‌های یک علم با معیارهای یک علم دیگر است که نزد ارباب علم پذیرفته نیست.

کتاب حاضر محورهای زیر را در دوازده فصل با باریک‌بینی و دقتی ستودنی بررسی کرده است: کنش‌های شخصی شیعیان، کنش‌های شیعیان در تعامل با مردم و محیط زیست، معاشرت عمومی، معاشرت با گروه‌های خاص، تعامل با اهل بیت علیهم‌السلام، تعامل با پیروان دیگر ادیان و مذاهب، تعامل با محیط زیست، نظام کار و معیشت، تعامل با جهان غیرمادی، مناسک و عبادات. هریک از محورها، خود به محورهای فرعی تقسیم شده است؛ برای نمونه، حوزه کنش‌های شخصی شیعیان، شامل پنج محور فرعی تغذیه، پوشاک، بهداشت و سلامت، مسکن و سرانجام تفریح و اوقات فراغت می‌شود. این محورها نیز، باز دربردارنده محورهای فرعی‌ترند. بی‌تردید این نگاه گسترده به زندگی اجتماعی شیعیان در سده‌های نخست هجری، کاری است کم‌سابقه.

نویسنده کتاب، آقای سیدمحمد مهدی موسوی‌نیا، دانش‌آموخته دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام و هم‌زمان طلبه حوزه علمیه قم است. او و دوستان آشنا و ناآشنای هم‌ترازش از جمله دستاوردهای امیدبخش حوزه علمیه

در زمانه پرهیا هوایی هستند که برخی مایل اند علم به کنار رانده شود و سدهای بلند، میدان داری کنند. اگر این رویش های امیدوارکننده نبود، پاره ای ریزش های علمی و لغزش های اخلاقی بذر نومیدی بر دل می افشاند. کامیابی و بالندگی این نسل نورسته دین دار، خردگرا و دردمند را با همه وجود از خداوند متعال می خواهیم.

محمی الدین کافجی (متوفای ۸۷۹ ق.) در بخش دوم از کتاب پرآوازه *المختصر فی علم التاریخ* (ص ۷۴ - ۷۵)، انسان ها را به سه دسته بالا، میانه و پایین تقسیم می کند و پیامبران را در طبقه برتر قرار می دهد و طبقه میانی را ویژه اولیا، مجتهدان و نیکوکاران می سازد و طبقه فروتر را از آن دیگران. وی انحصار طبقات اجتماعی به این سه دسته را امری تقریباً بدیهی می شمرد که با اندک اندیشه و درنگی، درستی آن آشکار می شود. از نظر او، این سه طبقه و اجزای آن، اجمالاً شناخته شده است، ولی آگاهی از جزئیات هریک از اجزای این سه طبقه و تاریخ نگاری آن، کاری است در غایت دشواری که جز با جانفشانی «لَمْ تَكُونُوا بِالْغَيْبِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ»^۱ به دست نمی آید. تاریخ نگاری اجتماعی به هر اندازه که از زمان حال فاصله می گیرد، مصداق این سخن اوست. آثاری هم چون کتاب پیش رو را باید آثاری پیشرو برای شناخت زندگی توده های شیعیان شمرد که با تحمل دشواری نگاشته شده اند، ولی راه را برای پژوهش های بعدی هموار کرده اند.

محسن الویری

مدیر گروه تاریخ دانشگاه باقر العلوم ع

۱. نحل، آیه ۷.

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين الذي منّ علينا بجلالته نعمائه، وأكمل لنا ديننا، وأتم علينا نعمه بولاية أوليائه، ثم الصلاة والسلام على سيّد رسله وخاتم النبيين وعلّي آله المعصومين، وأصحابه المنتجبين واللعن على ظالمهم إلى يوم الدين.

أي بني، إني وإن لم أكن عمّرت عمر من كان قبلي فقد نظرت في أعمالهم وفكرت في أخبارهم وسرت في آثارهم حتى عدت كأحدهم، بل كأني بما انتهى إليّ من أمورهم قد عمّرت مع أولهم إلى آخرهم، فعرفت صفو ذلك من كدره ونفعه من ضرره، فاستخلصت لك من كل أمر [جليله] نخيله وتوخّيت لك جميله وصرفت عنك مجهوله؛

پسرم! من به اندازه مردمی که پیش از من می‌زیستند عمر نکرده‌ام، ولی در کردارشان دقت و در اخبارشان فکر نموده‌ام و در آثارشان سیاحت کردم، تا جایی که گویا همانند یکی از آنان شده‌ام. بلکه [با مطالعه تاریخ آنان] به دنبال آنچه که از وضع آنان به من رسیده، گویی عمرم را با اولین و آخرینشان گذرانیده‌ام، پس قسمت‌های روشن و شیرین زندگی آنان را از

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

دوران تیرگی شناختم و زندگانی سودمند آنان را از دوران زیانبارش شناسایی کردم، سپس از هر چیزی، مهم و ارزشمند آن را و از هر حادثه‌ای، زیبا و شیرین آن را برای تو برگزیدم و ناشناخته‌های آنان را دور کردم.

آن گونه که تاریخ، حکایت‌گری می‌کند، شوق به بینایی از احوال و منش پیشینیان، قدمتی به بلندای سرگذشت انسان دارد. ممکن است امروز دیگر برای ما اهمیتی نداشته باشد که شروع «تاریخ‌مندی» چگونه و از چه زمان روی داد، اما تردیدی هم نیست که ابتدای شکوه «تاریخ‌نگاری» با تلاش بشر برای فهم عصاره‌ای از دستاوردهای خیر و شرّ اسلافش که بتوان آن را چونان نردبان یا فانوسی در ناملايمات آتی به کار گرفت، قرین و همپای بوده است؛ آن تلاش تاریخ‌گرایانه در بازه‌ای مدید، به صور مختلفی رخ نمایند تا در یکی از متأخرترین نمودهای خویش و این بار در هیئت «تاریخ اجتماعی» پدیدار شود.

وجه جدید این شیوه از تاریخ‌نگاری، در اصالت‌دادن به «زندگی اجتماعی مردم» تمرکز یافته است؛ در واقع مورخ، با رویگردانی و فاصله‌گرفتن از نگاه سنتی به تاریخ با محوریت اراده حاکمان و مجموعه تحولات سیاسی بر محور قدرت و حکومت، معطوف بر زندگانی و رفتار عادی مردم پایین دست و معمولی جامعه گشته و نقش کمتر به چشم آمده ایشان را، به عنوان لایه‌ای پنهان، محرک و مستمر در پدیداری تحولات مدنی، به تصویر می‌کشد. در گذر از همین وادی، موضوع «سبک زندگی» نیز روشنایی یافته و با جمله گزاره‌های خرد و کلان چون امر معاش، معاشرت، فرهنگ عامیانه، آداب و رسوم، نظام ارتباطی و همه دیگر رفتارهای به ظاهر ساده مردم، مورد توجه خاص قرار می‌گیرد.

بر همین پایه و در پژوهش حاضر، تاریخ اجتماعی با محوریت سبک زندگی اهل بیت علیهم‌السلام و شیعیانی که در فاصله صدر اسلام تا اواسط قرن سوم در نظرگاه و تعامل با ایشان بودند، مدنظر قرار گرفته است. چنین به نظر می‌رسد که شیعیان در طی این مدت، با بهره‌مندی وافر از آداب، اصول و ارزش‌هایی پایدار در زیست روزمره، سابقه هویتی ممتاز و ماندگاری از خود به جا گذاشته باشند که آگاهی از آن، علاوه بر شناخت مؤلفه‌های سبک زندگی ایشان، به استنباط ما از علل و رموز ثبوت و بقای اندیشه ذهنی و سلوک عینی شیعه به عنوان یک اقلیت تاریخی غالباً نهفته در میان جامعه کلان‌تر، آن هم در کشاکش چهارده قرن دشواری و بی‌مهری و نیز فراز و نشیب‌های فکری، اجتماعی و سیاسی، عمق افزونی خواهد بخشید.

افزودن قید «شیعیان» در جوار سبک زندگی اهل بیت علیهم‌السلام - آن اوصیای الهی و میراث‌بران مقام انبیاء علیهم‌السلام - بدان جهت می‌تواند ارزشمند باشد که غالباً فروزش‌های قدسی ائمه علیهم‌السلام مورد توجه قرار می‌گیرد و همین مسئله ما را از التفات به حضور ملموس و زیست معمول ایشان در اجتماع بازمی‌دارد. ما معتقدیم که بهره‌مندی ائمه علیهم‌السلام از جلال‌ها و لطایف باطنی بی‌مانند، هیچ‌گاه سبب جدایی ایشان از متن جامعه نشد و هم ایشان بودند که در خلال همان مناسبات جمعی، به نقطه کانونی و منشأ تعیین و تعین اصول و مؤلفه‌های زیستی جامعه تبدیل گشته و به اثرگذاری هویدا بر اقشار مختلف و تربیت انسان‌هایی با درجات متفاوت خلقی و معنوی همت گماشتند و بدین طریق ثابت گردید که احیای عقول و حلول زندگانی ربّانی در نوع بشر (ر.ک: نهج‌البلاغه، کلام ۲۲۰)، منافعی پذیرش نقش‌ها و ایفای شئون شخصی و اجتماعی نمی‌باشد و به بیانی دیگر، در خلال همین

تعامل طرفینی است که امکان‌سنجی زندگی بشر در یرتو هدایت اهل بیت علیهم‌السلام رنگ واقعیت به خود می‌گیرد.

یادآوری‌ها

نگارنده، بر خود لازم می‌داند که در مطلع کلام، ضمن اذعان به وجود خطا و کاستی‌های نشئت‌گرفته از نقص ذاتی، نکاتی را از دیده خوانندگان فریخته بگذراند که بسا ذکر آن در راستای تبیین اهداف تحقیق، اتقان نتایج پژوهش و نیز پاسخ به سؤالات، ضروری به نظر آید:

۱. اثر حاضر، با وجود اشکال‌های حتمی، احتمالاً در نوع خود از نخستین آثاری است که از زاویه نگارش تاریخ اجتماعی و قواعد آن (به عنوان رشته‌ای مستقل در تاریخ‌نگاری) به تاریخ تشیع نگریسته و با دیدی نسبتاً جامع و درعین‌حال عینی، به زوایای پیدا و پنهان از زندگی روزمره و حیات اجتماعی اهل بیت علیهم‌السلام و شیعیان پرداخته و شیوه‌ای از جریان زندگی را حکایت می‌کند که در منظر معصومین علیهم‌السلام بوده، از توصیه‌های ایشان تأثیر پذیرفته و با افعال و افکار مطهر و قدسی ایشان درآمیخته است.

۲. در مورد کیفیت استناد به گزارش‌های روایی، بیان این نکته به‌جاست که در رویکرد تاریخی و به‌طور ویژه در سبک نگارش «تاریخ اجتماعی» پس از ثبوت اصل تاریخی‌بودن یک گزارش، حتی در صورت قطع به جعل آن خبر، مطرود نامیده نخواهد شد، چراکه جاعل نهایتاً موضوع یا محمول گزارش را در غیر موضوع^۱له اصلی‌اش به کار برده است. در این حال، آن خبر در ناحیه مدلول مطابقی (آن هم تنها در خصوص گزاره مورد اخبار) سست خواهد بود، اما قابلیت استفاده از دلالت‌های

التزامی و تضمینی آن خبر هم‌چنان باقی است؛ برای نمونه در گزارشی آمده است:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَيَانَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ شِرَاءِ الذَّهَبِ فِيهِ
الْفِضَّةُ وَالزَّيْبُقُ وَالتُّرَابُ بِالدَّنَائِيرِ وَالْوَرِقِ فَقَالَ لَا تُصَارِفُهُ إِلَّا بِالْوَرِقِ.

حال حتی اگر به کذب بودن خبر فوق اطمینان داشته باشیم، اما همین گزارش چندین موضوع اجتماعی انکارناشدنی را در دل خود جای داده است، نظیر آن‌که: یکی از اسباب رجوع شیعیان به اهل بیت علیهم السلام تعیین صحت و سقم معاملات تجاری (و نه فقط امور عبادی) بوده است که این مسئله در کنار شواهد دیگر، به فهم ما از نگاه شیعه به جایگاه ائمه علیهم السلام کمک مؤثری خواهد کرد. دلالت دیگر گزارش فوق بر رواج نوعی از معالات مبتنی بر نقدین می‌باشد و دیگر آن‌که یکی از دشواری‌های تجارت در آن عصر، مغشوش بودن مسکوکات رایج با دیگر فلزات بوده است.

۳. با وجود آن‌که خاستگاه اصلی پژوهش حاضر تاریخ است و اعتباربخشی به یک گزارش در رویکرد تاریخی به مراتب سهل‌تر از رویکرد موشکافانه و مبتنی بر علم رجال و درایه فقیهان در حصول اطمینان از صدور یک خبر است، اما استفاده از کتاب حدیثی کافی به عنوان منبع و پایه اصلی در این پژوهش و انتساب بخش قابل‌توجهی از گزاره‌ها به ساحت اهل بیت علیهم السلام و نیز دغدغه مؤلف برای پدیدآوری فرجامی متقن، موجب گشت که در غالب اسناد و به‌طور ویژه در هر موضع حساسیت‌برانگیز، دقایق رجالی مدنظر قرار بگیرد، از همین رو در موارد متعدد به الفاظ دال بر ارزیابی سندی، رجوع به کتاب‌ها و نظریات رجالیون شاخص، تصریح گشته و به‌علاوه، چندین بار موضوع تمایز نگرش فقهی از تاریخی به مخاطب یادآوری شده است.

جدای از این مطلب، چه‌بسا گزارشی در کتاب شریف‌کافی از قوّت سندی یا دلالتی کافی برخوردار نبوده است، اما همان گزارش با وثاقت مکفی در منبع دیگری یافت شده و یا قرائن دیگری بر صحت صدور آن گزارش، یافت شده است. به طور کلی و با وجود احتمال خطا، رویه اصلی در سراسر متن بر آن بوده که مستندات از دایره اثبات و نقض‌های علمی و منطقی مورد انتظار، عبور داده شوند.

۴. در موارد متعدد، به گزارش‌هایی از اخبار زندگانی رسول‌خدا ﷺ استناد شده است که علت این موضوع - چنان‌که در متن نیز بدان تصریح شده است - پیوند ناگسستنی عصر نبوی ﷺ با طلوع مکتب شیعه و عدم انفکاک زمانی این دو، به‌ویژه در دوران پس از بعثت رسول خاتم ﷺ است.

۵. در تحقیقات مبتنی بر احادیث روایی، مواجهه با گزارش‌های متناقض و غیرقابل جمع، گریزناپذیر است. از این رو، نگارنده گاه با ذکر هر دو سوی قضیه، نتیجه‌گیری را به مخاطب واگذارده و اصراری بر تبیین دیدگاه نگارنده در همه موارد وجود نداشته است.

۶. نگارنده به دنبال نسبت‌دهی صرف یک خبر واحد به مکتب اهل بیت ﷺ یا جامعه شیعه و یا القای یک نگاه کاملاً ایده‌آل از جامعه شیعی به مخاطب نبوده، از این رو، در موضعی از رفتار ناموجه شیعیان و مذمت اهل بیت ﷺ بر ایشان حکایت شده است. به‌علاوه اگر به خبر واحدی نیز در انتساب یک هنجار عینی یا ذهنی به اهل بیت ﷺ یا شیعیان اتکا شده است، تلاش شده تا از توجه به مدارک و دلالت‌های منصوص و منطقی پشتیبان یا معارض آن غفلت نشود.

۷. در موارد متعدد از تعبیر آداب و اصول استفاده شده است تا تفکیک

آشکاری میان ابعاد عینی و ذهنی - توصیه‌ای - از سبک زندگی شیعیان صورت پذیرد. بسیار واضح است که آداب و اصول تشخّص‌دهنده به هر جامعه را همواره بخشی از مردمان آن جامعه مراعات و عده‌ای دیگر نادیده می‌گیرند و این موضوع در خصوص جامعه شیعی نیز کاملاً صادق است، اما این مسئله به معنای عاملی جهت نادیده‌انگاری اساس گزاره‌های توصیه‌ای یک جامعه نخواهد بود. اساساً «آداب و اصول» عرضه‌شده از سوی اولیای یک جامعه به منزله بستر اندیشه‌ای، تبیین‌کننده رویکرد فرهنگی کلان یک جامعه و بخش جدانشدنی از میراث معنوی یک قوم آن جامعه است و چه‌بسا ارزش آن در حفظ و تثبیت یک مکتب به‌مراتب فراتر از گزاره‌های عینی آن مکتب باشد؛ چنان‌که همواره حکمای جوامع، در التفات‌دادن به هنجارهای پیشینیان، فارغ از کمیت اعتنای متن جامعه به هنجارها، نخست از اصول فکری، رفتاری و فرهنگی عرضه‌شده بر آن قوم سخن می‌گویند و این امر، موضوعی مبرهن بر تأمل‌کنندگان خواهد بود.

۸. در خصوص مجموعه گزارش‌های توصیه‌ای عرضه‌شده در بستر اجتماعی شیعه، ذکر این نکته به‌جاست که ما شاهد انتقال سینه‌به‌سینه دسته‌ای از هنجارها در طول سه قرن و توسط پنج یا شش نسل از شیعیان قابل‌اعتماد هستیم، در این میان، برخی بر این باورند که این دسته از گزارش‌ها را نباید بخشی از تاریخ اجتماعی قلمداد کرد، اما در حقیقت نمی‌توان پذیرفت غالب آن هنجارهای عمدتاً ساده که به زندگی روزمره ایشان مربوط می‌شود، تنها در لابه‌لای دفاتر حدیثی و دیگر نگاشته‌های تاریخی شیعه مدفون شده و هرگز جامه عمل به خود نگرفته باشد!

نمی‌توان نادیده‌انگاشت که از جامعه‌ای سخن رفته است که اتباعش علی‌رغم تحمل آسیب فراوان، از اصول اندیشه سیاسی و اعتقادی خویش

که به مراتب دشواری‌های سخت‌تری (از التزام به هنجارهایی سهل و منطقی) بر ایشان وارد می‌آورد، دست نمی‌کشیدند، حال چگونگی می‌توان تصور کرد که هم ایشان به اخبار توصیه‌ای اهل بیت علیهم‌السلام در ساده‌ترین بخش از زندگی‌شان اعتنایی نداشته‌اند؟ در واقع ما همین انتقال دقیق و نسل‌به‌نسل مجموعه‌ای از هنجارهای زیستی در طول این سه قرن را به عنوان سندی مهم بر توجه لااقل بخشی از شیعیان به جریان‌بخشی آن آداب و اصول ارزیابی می‌کنیم. گذشته از آن‌که در مواردی، قرائن تاریخی، منطقی و وجدانی بر التزام شیعیان بدان هنجارهای توصیه‌ای نیز قابل مشاهده است. بنابراین، این تصور که «به طور کلی هنجارهای توصیه‌ای، قابل استناد نبوده و تنها می‌توان از گزاره‌های عینی و ملموس بهره برد» قابل‌خنده بوده و طرح آن به صورت کلی پذیرفتنی نخواهد بود.

۹. نگارنده از ابتدای امر، دو مخاطب را در برابر خویش متصور شده است: نخست، گروهی که به سبب حشر و نشر با جامعه شیعی، اطلاعات قابل توجهی در جوانب اعتقادی و رفتاری ایشان دارند و گروه دیگری که از طریق رسانه و مکتوبات، تنها نامی از شیعه به گوش آن‌ها رسیده و در تلاش برای شکل‌دهی به تصویری منطبق بر واقع از یک اقلیت دینی به سر می‌برند. این امر موجب شد که در کنار ذکر کثیری از داده‌های کمتر توجه‌شده، به بیان ابعادی از سبک زندگی شیعیان نیز پرداخته شود که ممکن است در نظر گروه نخست، اموری مبرهن و بی‌نیاز از توضیح تلقی شود، اما در منظر مخاطبانی از گروه دوم ارزشمند خواهد بود. با این حال و در خلال همان دست‌گزارش‌ها نیز، جزئیاتی قابل توجه از سبک زندگی شیعیان قابل‌نشانه‌یابی است.

۱۰. کوشیده شده که در ابتدای هر فصل، با ذکر سابقه تاریخی و نیز

اوضاع و احوال آن مؤلفه در حول و حوش جغرافیای زیست شیعه، فرصتی گرچه اجمالی در بامقایسه و سنجش هنجاری‌های مکتب تشیع در برابر سایر فرهنگ‌ها مهیا گردد.

۱۱. مرجع اصلی دراستناد به کتاب کافی، چاپ معروف به اسلامیة است، اما در مواردی به چاپ دارالحدیث استناد شده که علت آن تبیین‌های تاریخی و لغوی راه‌گشایی بوده است که در این طبع وجود دارد.

۱۲. از پنجره‌های دیگر، این اثر، تبیین‌کننده بخش اندکی از عظمت و غنای فرهنگی و تمدنی شیعه است که احتمالاً تا پیش از این توجه کمتری بدان شده است. در روزگاری که سوگمندها و به دلیل تبلیغات سوء معاندان، از فرهنگ شیعه با اوصافی ناپسند، خشن، ضدانسانی و ضدفرهنگی یاد می‌شود، شاید این اثر، تبیین‌کننده اندکی از واقعیات در خصوص سبک حکیمانه، ارزشمند و انسان‌مدارانه شیعیان در ارتباط با یکدیگر، دیگر ادیان، محیط زیست و... باشد؛ به علاوه اثبات‌کننده برخورداری شیعه از فرهنگی مترقی و عالمانه حتی در امور عادی نظیر برنامه سلامت، اوقات فراغت، سبک زندگی و... می‌باشد. مضاف بر این، پاره‌ای از جزئیات مطرح‌شده در این اثر، از نیازها و چالش‌های عصر حاضر فاصله نداشته و چه بسا که بتوان به شرط نشر و ترویج عالمانه، بخش قابل توجهی از اصول مطرح‌شده در این نوع از سبک زندگی را به عنوان نسخه شفاف‌بخش در رفع دشواری‌های عصر حاضر مورد توجه قرار داد.

در فاصله زمانی نسبتاً طولانی میان تدوین مقدمات و نگارش بیشتر این اثر (۱۳۹۰-۱۳۹۱ ش.) تا فرارسیدن زمان نشر، از راهنمایی، نقد و نظر اساتید و اعزای متعددی بهره‌مند گشته‌ام که بدین وسیله سپاس‌گزار

زحمات و راهنمایی‌های ایشان هستیم. در این مجال لازم می‌دانم خاضعانه از حمایت‌های بزرگوارانه والدین عزیز و همسر گرامی که با صبوری و آرامش‌دهی خویش، بستر لازم را در پیش‌برد این اثر فراهم آوردند، تشکر کنم. پس از این، فرض است که حق‌شناسانه، نهایت قدردانی و سپاس خویش را از زحمات فراوان مسئولان محترم دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام به‌ویژه جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر محسن الویری که علی‌رغم اشتغالات علمی بسیار، در همه مراحل پژوهش، از ایده‌گذاری اولیه تا چاپ نهایی اثر، یاری‌رسان حقیر بوده و با رهنمودهای ارزنده خویش، عبور از صعوبت‌های پیش‌روی را سهل و هموار ساختند، ابراز دارم؛ هم‌چنین قدردان زحمات مدیریت و دست‌اندرکاران تولید مؤسسه بوستان کتاب در آماده‌سازی و چاپ و نشر اثر می‌باشم. از خداوند متعال سلامتی و توفیقات روزافزون همگی این عزیزان را مسئلت می‌نمایم.

در پایان گفتار، درود و تحیت خود را به محضر ملکوتی اعظم دینی؛ شیخ کلینی، صدوق، مفید و همه‌دیگر حاملان، حافظان و ناقلان - رحمة الله علیهم أجمعین - ثقلین تقدیم می‌دارم، آنان که نقشی بی‌بدیل در ماندگاری علم و مسلک اهل بیت علیهم السلام ایفا کردند.

دیگر بار به کاستی‌های حتمی این اثر اذعان داشته و صمیمانه، درخواست خویش را از همه اساتید، صاحب‌نظران و سروران محترم در ارشاد، اصلاح و تکمیل موضوع پژوهش عنوان می‌دارم.

«رَبَّنَا عَلَيكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ»

سید محمد مهدی موسوی نیا

۱۴۴۰ / ۱۳۹۸